

Δημόσια παιδαγωγική και διαδικτυακή περιβαλλοντική επικοινωνία. Αξιολόγηση της ηλεκτρονικής καμπάνιας «Καλύτερη Ζωή» του WWF-Ελλάς

Καλλιόπη-Στυλιανή Κοντιζά¹, Μαρία Δασκολιά²

1. Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπ/σης – Απόφοιτος του ΠΜΣ «Θεωρία, Πράξη και Αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού Έργου, Κατεύθυνση: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την Αειφορία»

Τμήμα Φ.Π.Ψ. – ΕΚΠΑ

k.kontiza@yahoo.gr

2. Επίκουρη Καθηγήτρια Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης
Εργαστήριο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης

Τμήμα Φ.Π.Ψ. – ΕΚΠΑ

mdaskol@ppp.uoa.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εστιάζεται στην ανάδειξη του χαρακτήρα και των ευκαιριών μάθησης που διαμορφώνονται μέσα από δημόσιες παρεμβάσεις από φορείς που δραστηριοποιούνται στην μη-τυπική και άτυπη επικοινωνία και καθοδήγηση και αξιοποιούν τις νέες τεχνολογίες για την επίτευξη στόχων που σχετίζονται με το περιβάλλον και την αειφορία. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται μια μελέτη περίπτωσης που εξετάζει την παιδαγωγική λειτουργία και αποτελεσματικότητα μιας επικοινωνιακής δράσης - παρέμβασης προς το ευρύτερο κοινό, την οποία σχεδίασε και υλοποιεί μια ελληνική περιβαλλοντική Μη-Κυβερνητική Οργάνωση (WWF-Ελλάς), με αντικείμενο την ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση των πολιτών για πρόκληση αλλαγών στον τρόπο ζωής τους στην πόλη προς την κατεύθυνση της αειφορίας με τον τίτλο «Καλύτερη Ζωή». Η έρευνα επιχειρεί να εξετάσει τα είδη της 'δημόσιας παιδαγωγικής' και 'ηλεκτρονικής καθοδήγησης' στα οποία εντάσσεται η συγκεκριμένη ηλεκτρονική καμπάνια και να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητά της σε επίπεδο επιδιωκόμενων στόχων, κατασκευής νοημάτων για την αειφορία και τρόπων και βαθμού εμπλοκής του συμμετέχοντος κοινού σε αυτή.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Δια βίου Μάθηση – Εκπαίδευση Ενηλίκων

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Δημόσια Παιδαγωγική, διαδικτυακή περιβαλλοντική επικοινωνία, αειφορία, αξιολόγηση, ΜΚΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι έννοιες του περιβάλλοντος και της αειφορίας διατηρούν πάντα την επικαιρότητά τους στο πεδίο της δημόσιας συζήτησης, καθώς συνδέονται άμεσα με την καθημερινή ζωή και τις ανάγκες των πολιτών, αλλά και με τα οράματα για ένα καλύτερο παρόν και μέλλον των κοινωνιών. Σύμφωνα με την UNESCO (2002) η μάθηση αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι αυτού του διαλόγου, όπως επίσης και όλων των κοινωνικών διαδικασιών για την προστασία του περιβάλλοντος και την επίτευξη της αειφορίας. Μέσα από αυτή την προσέγγιση, βεβαίως, η μάθηση δεν περιορίζεται αποκλειστικά

στο επίπεδο του σχολείου, αλλά εκτείνεται σε πολλά πεδία και συνδέεται με μια πλειάδα διαφορετικών ερεθισμάτων που ανταλλάσσουμε στην καθημερινή μας ζωή (Blewitt, 2006). Ενυπάρχει σε μια σειρά από παρεμβάσεις που οργανώνονται και παρέχονται από εξω-σχολικούς φορείς ή συνδέεται με τα μέσα που χαρακτηρίζουν και διαμορφώνουν την κουλτούρα της σύγχρονης εποχής, δημιουργώντας ένα αναδυόμενο τοπίο παιδαγωγικών δράσεων και μαθησιακών ευκαιριών, που στη βιβλιογραφία απαντάται πλέον με τον όρο 'Δημόσια Παιδαγωγική' (Public Pedagogy) (βλ. Sandlin O' Malley & Burdick, 2011). Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε σε ένα πεδίο θεωρητικών προσεγγίσεων που εντοπίζουν και εξετάζουν την «παιδαγωγική» λειτουργία που ασκείται ή αναπτύσσεται κυρίως σε δράσεις σε μη-τυπικά και άτυπα περιβάλλοντα «μάθησης» με ένα «δημόσιο» χαρακτήρα.

Ειδικότερα στην εποχή μας, οι διάφορες τεχνολογικές εφαρμογές και το διαδίκτυο διαμορφώνουν και/ή παρέχουν πολλές, νέες και διαφορετικού τύπου ευκαιρίες (άτυπης ή μη-τυπικής) μάθησης σε μια ποικιλία θεμάτων και αντικειμένων. Ανάμεσα στους διάφορους φορείς και οι περιβαλλοντικές ΜΚΟ επιχειρούν να αξιοποιήσουν τις βασικές λειτουργικότητες και δυνατότητες του διαδικτύου, ενός μέσου χωρίς βασικές ιεραρχίες, όρια και έλεγχο, για ευαισθητοποίηση και δραστηριοποίηση του κοινού τους ή και νέων πολιτών στα θέματα με τα οποία καταπιάνονται, στη στελέχωσή τους και στους διαθέσιμους πόρους τους (Gerodimos, 2008). Οι ιστοσελίδες και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης χρησιμοποιούνται πλέον στα πλαίσια του αναγνωρισμένου ρόλου τους και μέσα στο ευρύτερο θεσμικό πλαίσιο λήψης αποφάσεων (Agenda 21, 1992, Sustainable Consumption and Production in the European Union, 2004) με στόχο την άσκηση δημόσιας ηλεκτρονικής επικοινωνίας και καθοδήγησης (e-advocacy) σε θέματα περιβάλλοντος και αειφορίας (Hinton, 2009). Με τον όρο αυτό (e-advocacy) εννοείται η ανάπτυξη γνώσεων, η καλλιέργεια στάσεων και κυρίως η παρότρυνση στην ανάληψη ενθάρρυνση δράσεων για την υποστήριξη ενός σκοπού, αξιοποιώντας το διαδίκτυο και τα διάφορα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Με βάση το σκεπτικό αυτό η παρούσα εργασία εστιάζεται στην ανάδειξη και διερεύνηση της «παιδαγωγικής» λειτουργίας και στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας μιας «δημόσιας» επικοινωνιακής δράσης - παρέμβασης που σχεδίασε και υλοποιεί μια ελληνική περιβαλλοντική Μη-Κυβερνητική Οργάνωση (ΜΚΟ) με κυρίαρχο μέσο το διαδίκτυο, με τίτλο «Καλύτερη Ζωή» και αντικείμενο την ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση των Ελλήνων πολιτών στην πρόκληση αλλαγών στον τρόπο ζωής τους στην πόλη. Ειδικότερα, η έρευνα εξετάζει (α) τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης ηλεκτρονικής καμπάνιας και το είδος της «δημόσιας παιδαγωγικής παρέμβασης» στο οποίο εντάσσεται, (β) τους στόχους που θέτει, και τη θέση που κατέχει ανάμεσα σε αυτούς η προώθηση της αειφορίας στην πόλη, (γ) την ιδεολογική βάση νοηματοδότησης της «αειφορίας», όπως η έννοια αυτή επικοινωνείται μέσα από την καμπάνια, (δ) το βαθμό και τους τρόπους εμπλοκής, συμμετοχής και ανταπόκρισης του κοινού σε αυτή την παρέμβαση, και (ε) την αποτελεσματικότητα της παρέμβασης προσδιορισμένης με βάση τα είδη ηλεκτρονικής επικοινωνίας και καθοδήγησης (e-advocacy) που προτείνονται με άξονα αναφοράς την τυπολογία της Hinton (2009).

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Α) Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Ο όρος «Δημόσια Παιδαγωγική» (Public Pedagogy) εμφανίζεται για πρώτη φορά στα τέλη του 19^{ου} αι και από τότε μετρά πάνω από έναν αιώνα παρουσίας στην εκπαιδευτική θεωρία και έρευνα (Sandlin O' Malley & Burdick, 2011). Αποτελεί ένα ευρύ πεδίο που συγκεντρώνει προσεγγίσεις από διαφορετικούς επιστημονικούς

χώρους, οι οποίες διερευνούν τη διαδικασία της μάθησης σε χώρους κατά κύριο λόγο εξω-θεσμικούς και σε αντικείμενα που ξεπερνούν το επίσημο σχολικό πρόγραμμα και περιβάλλον. Διαφορετικοί χώροι που ποικίλουν, ξεκινώντας από τη μαζική/ λαϊκή κουλτούρα και τα σύγχρονα ηλεκτρονικά μέσα, και φτάνουν στα μουσεία και την τέχνη στους δρόμους μιας πόλης, αποτελούν το 'μωσαϊκό' πεδίων ενδιαφέροντος της Δημόσιας Παιδαγωγικής.

Στις πρώτες αναφορές του όρου, που ανάγονται στα τέλη του 19^{ου} αι., η «δημόσια παιδαγωγική» συνδέθηκε με μια μορφή δημοκρατικής διαπαιδαγώγησης των πολιτών στα πλαίσια του σχολείου (D'Arvert, 1893, όπ. αναφ. στο Sandlin et al., 2011). Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ωστόσο, και υπό την επίδραση των πολιτισμικών σπουδών στην εκπαιδευτική έρευνα το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στο ρόλο του πολιτισμικού περιβάλλοντος στις διαδικασίες κοινωνικής επιβολής (Luke, 1996, όπ. αναφ. στο Sandlin et al., 2011) και εξετάζεται η παιδαγωγική διάσταση των χώρων και μέσων καλλιέργειας και προβολής διαφόρων διαστάσεων της μαζικής κουλτούρας (Giroux, H. A. 1998). Πιο πρόσφατα, μελετητές ορμώμενοι από διαφορετικές επιστημονικές καταβολές, όπως από την εκπαίδευση, την ανθρωπολογία, τις σπουδές στις παραστατικές τέχνες και την ιστορία, διεύρυναν ακόμα περισσότερο το πεδίο της Δημόσιας Παιδαγωγικής, εντοπίζοντας και διερευνώντας «παιδαγωγικές» λειτουργίες και μαθησιακές συνιστώσες κάθε μορφής, παρέμβασης και δράσης με ένα δημόσιο χαρακτήρα (Ellsworth, 2005).

Μέσα από αυτή την ευρύτητα πεδίων και με την ποικιλία αναγνώσεων της η Δημόσια Παιδαγωγική εξετάζει την «παιδαγωγική» λειτουργία σε κάθε έκφραση της καθημερινότητας, αντιμετωπίζοντας την ίδια την ζωή ως μια πορεία, κατά την οποία συνεχώς διδασκόμαστε και μαθαίνουμε μέσα από μια πληθώρα και ποικιλία ευκαιριών. Καθώς τα μαθησιακά ερεθίσματα γύρω μας είναι ποικίλα, η οπτική που προσφέρει το πεδίο της Δημόσιας Παιδαγωγικής προσφέρεται ως θεωρητικό εργαλείο αναγνώρισης, οργάνωσης και μελέτης τους. Παράλληλα, ξεπερνώντας τη στατική και ακαδημαϊκή θεώρηση της σχολικής εκπαίδευσης ως του μόνο χώρου με μια παιδαγωγική λειτουργία, χωρίς ωστόσο να την αποκλείει, η Δημόσια Παιδαγωγική μας καλεί να αντιληφθούμε, εκμεταλλευθούμε και ερμηνεύσουμε κάθε χώρο και μέσο μέσα από μια «παιδαγωγική» οπτική. Με την έννοια αυτή, λειτουργεί ως ένα πάντα επίκαιρο και διαχρονικό σχήμα οργάνωσης της εκπαιδευτικής σκέψης, που προσαρμοζόμενο σε διαφορετικά περιβάλλοντα και οπτικές, μπορεί να συμβάλλει στην αναζήτηση και διαμόρφωση νέων παιδαγωγικών προτάσεων και πρακτικών.

B) ΔΗΜΟΣΙΑ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΗ

Μιλώντας για «δημόσια επικοινωνία και καθοδήγηση» (public advocacy) εννοούμε σχεδιασμένες δράσεις και παρεμβάσεις ενθάρρυνσης ατόμων ή συνόλων, που αποβλέπουν στο να τους πείσουν να υποστηρίξουν ένα σκοπό, να μιλήσουν ή να εκφραστούν υπερασπιζόμενοι μια πρακτική ή πρωτοβουλία, προβάλλοντας ταυτόχρονα και την ανάλογη αιτιολόγηση (Jickling, 1992· Johnson & Mappin, 2005). Ως κατεξοχήν φορείς δημόσιας πληροφόρησης και καθοδήγησης στην εποχή μας θεωρούνται οι ΜΚΟ. Σε θέματα μάλιστα που αφορούν το περιβάλλον και την αειφορία παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των αντιλήψεων των πολιτών και στη «στρατολόγηση» μελών, για να αναλάβουν προσωπική και συλλογική δράση σύμφωνα με από πριν καθορισμένες κατευθύνσεις.

Πριν από τη μεγάλη διάδοση του διαδικτύου, η δημόσια επικοινωνία και καθοδήγηση είχε τη μορφή μιας «δια ζώσης» ή βασισμένης σε έντυπα παροχής πληροφοριών και συμβουλών γύρω από τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Σήμερα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αναγνωρίζονται ως ένας σημαντικός φορέας δημόσιας περιβαλλοντικής καθοδήγησης (Hjelmar, 1996, όπ. αναφ. στο Hinton, 2009). Πολλές οργανώσεις χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ως κεντρικό εργαλείο, μέσω του οποίου προσεγγίζουν το κοινό τους, κι έτσι ο διαδικτυακός χώρος αναδεικνύεται σε σημαντικό πεδίο δημόσιων εκστρατειών για ποικίλα κοινωνικο-πολιτικά ζητήματα (Foot & Schneider, 2008, όπ. αναφ. στο Hinton, 2009). Βεβαίως, τα χαρακτηριστικά του διαδικτύου διαφοροποιούν αυτό το είδος καθοδήγησης από τις παραδοσιακές μορφές της, καθώς δίνουν τη δυνατότητα να συνδυάζονται στοιχεία από διαφορετικές πηγές, και να παρέχονται περισσότερες ερμηνείες και εξηγήσεις με τη χρήση των «εικονικών» εργαλείων και τεχνικών.

Οι Berman και Mulligan (2003, όπ. αναφ. στο McGregor & Price, 2010) σημειώνουν κάποια πλεονεκτήματα της χρήσης του διαδικτύου από οργανώσεις που ασκούν δημόσια ηλεκτρονική καθοδήγηση, όπως τη δημιουργία μιας αποκεντρωμένης, ευπροσάρμοστης και γρήγορης μεθόδου επικοινωνίας, που επιτρέπει την άμεση, παγκόσμια διασύνδεση, χωρίς μεγάλο κόστος, και που αφήνει περιθώρια για διάδραση και έλεγχο από τον χρήστη. Πιο συγκεκριμένα, η δημόσια ηλεκτρονική καθοδήγηση που ασκείται μέσω του διαδικτύου δίνει την δυνατότητα για εξ αποστάσεως διάδραση, γρήγορη ανανέωση των πληροφοριών μιας ιστοσελίδας, προσωπική «κατασκευή» του υλικού, αφού ο πολίτης/ χρήστης έχει στη διάθεσή του μια πλειάδα κειμένων, εικόνων, βίντεο και υπερσυνδέσμων μέσω των οποίων μπορεί να διαμορφώσει την προσωπική του αντίληψη για τα πράγματα. Τέλος, υπάρχει η δυνατότητα δημιουργίας και προσφοράς υλικού από το ίδιο το κοινό των διαδικτυακών χρηστών, το οποίο αναδεικνύεται έτσι σε συνδιαμορφωτή του περιεχομένου της ιστοσελίδας και όχι σε παθητικό δέκτη της (Hinton, 2009).

Η ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: Η ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΚΑΜΠΑΝΙΑ «ΚΑΛΥΤΕΡΗ ΖΩΗ» ΤΟΥ WWF-ΕΛΛΑΣ, ΚΑΙ Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΛΑΙΣΙΩΣΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η ηλεκτρονική καμπάνια ενημέρωσης και κατάρτισης πολιτών σε θέματα καθημερινότητας και περιβάλλοντος με τον τίτλο «Καλύτερη Ζωή» εγκαινιάστηκε τον Οκτώβριο του 2013 από το WWF - Ελλάς. Πρόθεση των σχεδιαστών της, όπως αποτυπώνεται στο κείμενο της πρότασης για υλοποίηση της παρέμβασης, αποτελεί η ενημέρωση και κινητοποίηση των πολιτών σε θέματα καθημερινότητας μέσα από την προώθηση μικρών αλλαγών στον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς τους.

Εικόνα 1: Ζώνη που περιλαμβάνει τον τίτλο και το motto του προγράμματος, τον αριθμό μελών και αποστολών καθώς και τα θέματα και τις υπερσυνδέσεις του προγράμματος.

Με βάση αυτό το σκεπτικό οι υπεύθυνοι της ΜΚΟ και οι συνεργάτες τους δημιούργησαν μια ιστοσελίδα που σε καθημερινή βάση ενημερώνει και καθοδηγεί το κοινό, προωθώντας συγκεκριμένες δράσεις που αφορούν στο περιβάλλον και τη βελτίωση της καθημερινότητας μέσα στην πόλη.

Το ερευνητικό ενδιαφέρον στην παρούσα εργασία εστιάζεται στη μελέτη και αξιολόγηση της συγκεκριμένης ηλεκτρονικής καμπάνιας από την έναρξή της (Οκτώβριος 2013) και μέχρι και τον Μάρτιο του 2014. Οι θεωρητικοί άξονες που κατεύθυναν το σχεδιασμό της έρευνας προέρχονται από τα πεδία της Δημόσιας Παιδαγωγικής (Public Pedagogy) και της ηλεκτρονικής πληροφόρησης και καθοδήγησης (e-advocacy).

Πιο συγκεκριμένα, μία από τις προσεγγίσεις στο χώρο της Δημόσιας Παιδαγωγικής που κατεύθυναν τον σχεδιασμό της έρευνας είναι αυτή που προσεγγίζει ‘το δημόσιο ως μέρος της μαζικής κουλτούρας και του πολιτισμού της καθημερινότητας’ (Giroux, H. A., 1998). Έτσι, επίκεντρο του ερευνητικού μας προβληματισμού αποτέλεσε το να εξετάσουμε εάν και πώς ανταποκρίνεται η συγκεκριμένη παρέμβαση στο είδος αυτό της δημόσιας παιδαγωγικής, καθώς απευθύνεται στο ευρύ κοινό χρησιμοποιώντας μέσα που προέρχονται από τον πολιτισμό της καθημερινής ζωής, όπως το διαδίκτυο (ιστοσελίδα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης), τα οποία γίνονται δίαυλοι μέσω των οποίων οι σχεδιαστές του προγράμματος προσπαθούν να προβάλλουν νέα πρότυπα συμπεριφοράς και να καλλιεργήσουν νέες κοινωνικές ταυτότητες.

Εικόνα 2: Τμήμα της ιστοσελίδας που λειτουργεί με υπερσύνδεση και παραπέμπει στην αποστολή της εβδομάδας και δίπλα ένα κείμενο για το γενικό σκεπτικό της Καλύτερης Ζωής που καλεί το κοινό να γίνει μέλος αυτής της προσπάθειας

Μία άλλη προσέγγιση μέσα από το πεδίο της Δημόσιας Παιδαγωγικής που εξετάζεται στην έρευνα είναι αυτή του ‘δημόσιου καλού’ (D’Arvert, 1893, όπ. αναφ. στο Sandlin et al., 2011). Μιλώντας για ‘δημόσιο καλό’ εννοούμε τη δημοκρατική διαπαιδαγώγηση των πολιτών, που περιλαμβάνει την εμπέδωση κοινών αξιών, την ανάπτυξη δεξιοτήτων απαραίτητων σε έναν πολίτη καθώς και την καλλιέργεια της αίσθησης του «ανήκειν» σε μια κοινή ομάδα. Μέσα από αυτήν την οπτική εξετάζεται κατά πόσο το συγκεκριμένο πρόγραμμα επιδιώκει να δημιουργήσει ένα σώμα ενημερων, ευαισθητοποιημένων και δραστήριων γύρω από θέματα περιβάλλοντος και αειφορίας πολιτών, που θα ενδυναμώνονται από την αίσθηση ότι ανήκουν σε μια ομάδα που λειτουργεί με ανάλογους τρόπους και στοχεύει σε αντίστοιχους στόχους.

Τέλος, μία τρίτη θεωρητική προσέγγιση που κατεύθυνε το σχεδιασμό της έρευνας έχει να κάνει με τη Δημόσια Παιδαγωγική που αντιμετωπίζει ‘το δημόσιο ως πράξη

διανόησης και ακτιβισμού' ((Brady, 2006). Πρόκειται για την προσέγγιση εκείνη που μελετά ομάδες οι οποίες σε μια συλλογική και συνεργατική βάση εμπλέκονται σε δράσεις με αποκεντρωμένο και προς όφελος της κοινότητας χαρακτήρα. Η διανόηση που ασκείται με τη μορφή αυτών των συλλογικών δράσεων ενεργοποιεί την κριτική προσέγγιση ζητημάτων, τόσο από τους άμεσα εμπλεκόμενους όσο και από την ευρύτερη κοινότητα που παρακολουθεί και γίνεται κοινωνός θεμάτων που αφορούν όλους.

Ο σχεδιασμός της έρευνας αξιοποίησε επίσης το θεωρητικό δόμημα της 'δημόσιας ηλεκτρονικής επικοινωνίας και καθοδήγησης' (e-advocacy) (Hinton, 2009). Πιο συγκεκριμένα, το ερευνητικό ενδιαφέρον εστιάστηκε στο εάν και με τι τρόπο το συγκεκριμένο πρόγραμμα αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα e-advocacy και κατά πόσο προβάλλει και καθοδηγεί προς ένα συγκεκριμένο μοντέλο ζωής και κατανάλωσης, ενθαρρύνοντας και άλλους προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση. Εξετάστηκε, επίσης, αν η επιλογή των συγκεκριμένων ηλεκτρονικών μέσων φανερώνει την πρόθεση των σχεδιαστών να ακολουθήσουν τις πιο σύγχρονες τάσεις της ηλεκτρονικής επικοινωνίας και καθοδήγησης, που αξιοποιούν τη δυναμική των ηλεκτρονικών μέσων και του διαδικτύου, και πιο συγκεκριμένα τη συμμετρική και διαδραστική επικοινωνία, που γίνεται με σχεδόν ανέξοδο τρόπο και την άμεση συμμετοχή των χρηστών, για να προωθήσουν τις ιδέες και τις πρακτικές τους σε όσο το δυνατόν ευρύτερο κοινό. Για τα παραπάνω χρησιμοποιήθηκε η τυπολογία της Hinton (2009) για τους τύπους e – advocacy, οι οποίοι προτείνονται ως εξής: (α) Πληροφόρηση, (β) Συζήτηση θεμάτων, (γ) Μέτρηση αειφορικών πράξεων – δράσεων, (γ) Αειφορική κατανάλωση, (δ) Ανάληψη πολιτικής δράσης.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Η παρούσα έρευνα μελετά την «παιδαγωγική» διάσταση και λειτουργία της δημόσιας ηλεκτρονικής επικοινωνίας και καθοδήγησης του προγράμματος «Καλύτερη Ζωή» της WWF-Ελλάς κατά τους πέντε πρώτους μήνες λειτουργίας του. Συγκεκριμένα τέθηκαν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποια τα ειδικά χαρακτηριστικά της ηλεκτρονικής καμπάνιας «Καλύτερη Ζωή» και το είδος δημόσιας παιδαγωγικής παρέμβασης στο οποίο εντάσσεται, όπως σχεδιάστηκε και υλοποιείται στην πράξη;
2. Ποιοι οι στόχοι που θέτει και επιδιώκει με τη συγκεκριμένη παρέμβαση η ομάδα σχεδιασμού της ηλεκτρονικής καμπάνιας;
3. Κατά πόσο η προώθηση της αειφορίας στην πόλη αποτελεί έναν από τους επίσημα διατυπωμένους στόχους της συγκεκριμένης παρέμβασης; Αν ναι, με ποια νοήματα και πάνω σε ποια ιδεολογική βάση νοηματοδότησης για την αειφορία τίθεται και επιδιώκεται;
4. Κατά πόσο ο σχεδιασμός και η υλοποίηση στην πράξη της συγκεκριμένης καμπάνιας ανταποκρίνεται στους στόχους που επιδιώκονται;
5. Ποιος ο βαθμός και οι τρόποι εμπλοκής, συμμετοχής και ανταπόκρισης του κοινού σε αυτή την παρέμβαση;
6. Ποια είδη e – advocacy με βάση την τυπολογία που προτείνει η Hinton (2009) φαίνεται να χαρακτηρίζουν την συγκεκριμένη παρέμβαση;

Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα αποτελεί μια μελέτη περίπτωσης, καθώς επικεντρώνεται σε μία συγκεκριμένη περίπτωση κι επιχειρεί να εξετάσει το είδος της δημόσιας

παιδαγωγικής που αναπτύσσεται σε σχέση με αυτήν και να αξιολογήσει την αποτελεσματικότητά της σε επίπεδο επιδιωκόμενων στόχων, κατασκευής νοημάτων για την αιεφορία και των τρόπων και βαθμού εμπλοκής του συμμετέχοντος κοινού.

Οι πηγές των δεδομένων ήταν: (α) το κείμενο της πρότασης για υλοποίηση του προγράμματος το οποίο μας παρείχαν οι εκπρόσωποι του WWF – Ελλάς, (β) τα κειμενικά περιεχόμενα της ιστοσελίδας, (γ) τα ηχογραφημένα αρχεία από τις δύο συνεντεύξεις που πήραμε κατά τον Μάρτιο του 2014 από εκπροσώπους της ομάδας σχεδιασμού της παρέμβασης, και (δ) τα ημερολόγια παρατήρησης της μιας εκ των δύο ερευνητριών κατά τη διάρκεια εξέλιξης της καμπάνιας. Στα ημερολόγια παρατήρησης της ερευνήτριας καταγράφονται τα περιεχόμενα του δικτυακού τόπου και των χρησιμοποιούμενων εργαλείων κοινωνικής δικτύωσης της καμπάνιας Καλύτερη Ζωή. Η καταγραφή ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 2013 και διήρκεσε μέχρι και τον Μάρτιο του 2014, όταν και ολοκληρώθηκε ο κύκλος της ερευνητικής μας παρατήρησης. Τα ημερολόγια χρησιμοποιήθηκαν ως βοηθητικό μεθοδολογικό εργαλείο για την καταγραφή του περιεχομένου της ιστοσελίδας και του υλικού που συγκεντρωνόταν σταδιακά σε αυτήν και συντέλεσαν σημαντικά στη διαδικασία της παρατήρησης, καθώς καταγράφονταν σε αυτά σε εβδομαδιαία βάση ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία που αφορούσαν τη λειτουργία του προγράμματος.

Για την ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η *ανάλυση περιεχομένου* (content analysis) (Αθανασίου, 2000) για την ανάλυση του κειμενικού υλικού (π.χ. απομαγνητοφωνημένες συνεντεύξεις, ημερολόγια παρατήρησης που κατέγραφαν το περιεχόμενο των κειμένων και τις δράσεις της ιστοσελίδας, και το κείμενο της πρότασης για υλοποίηση του προγράμματος). Πιο συγκεκριμένα, επιλέχθηκε και αξιοποιήθηκε μια χρήσιμη και ευέλικτη μέθοδος ανάλυσης περιεχομένου, η *θεματική ανάλυση* (thematic analysis), βάσει της οποίας αναδεικνύονται από τα δεδομένα και συνδιαμορφώνονται με τους αναλυτές μια σειρά «θεμάτων» με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα (Braun & Clarke, 2006). Η ευελιξία της μεθόδου αυτής δίνει τη δυνατότητα στους ερευνητές να δημιουργήσουν μια ενδιαφέρουσα και λεπτομερή έκθεση δεδομένων.

Ως *μονάδα ανάλυσης* (unit of analysis) ορίστηκε η «ιδέα» με την έννοια της εκφερόμενης σκέψης/ συλλογισμού που εκφράζεται λεκτικά μέσω μιας λέξης, φράσης, πρότασης, ή και παραγράφου. Ακολούθησε η εξοικείωση με το υλικό που είχαμε στην διάθεσή μας μέσω συνεχόμενων αναγνώσεων. Ο καθορισμός των κατηγοριών/ θεμάτων και των υποκατηγοριών/ υποθεμάτων έγινε σύμφωνα και αντίστοιχα με τα ερευνητικά ερωτήματα, που σχετίζονται με το θεωρητικό υπόβαθρο της εργασίας, και κινήθηκε επαγωγικά και σε συνάρτηση με τα ερευνητικά δεδομένα. Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων που γίνεται στη συνέχεια βασίζεται στη συνδυαστική ανάλυση περισσότερων πηγών δεδομένων της έρευνας.

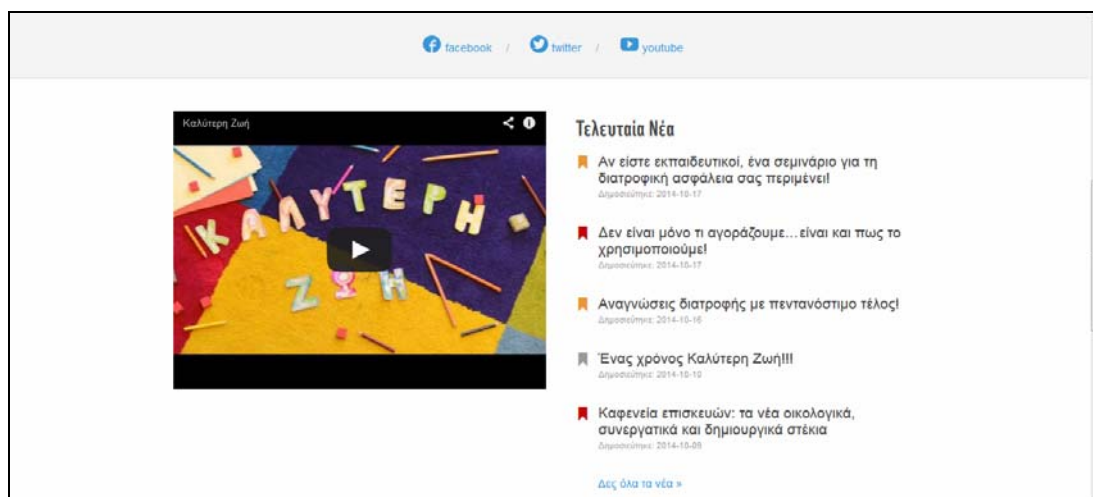
ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Ο τρόπος που η συγκεκριμένη παρέμβαση σχεδιάστηκε και υλοποιείται φαίνεται ότι υπηρετεί στόχους περισσότερων της μιας μορφής δημόσιας παιδαγωγικής. Από τη μια, έχουμε να κάνουμε με μια σχεδιασμένη παρέμβαση που αξιοποιεί μέσα και εργαλεία διαδικτυακής επικοινωνίας, όπως τις ιστοσελίδες και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, για να προκαλέσει αλλαγές στον τρόπο ζωής των σύγχρονων πολιτών στην πόλη και να προωθήσει ένα νέο μοντέλο ζωής. Η προσέγγιση αυτή αναγνωρίζει τη μεγάλη επιρροή που ασκεί το μέσο που λειτουργεί δημόσια, με την έννοια ότι

απευθύνεται στο ευρύ κοινό και προβάλλει συγκεκριμένα πρότυπα συμπεριφοράς και κοινωνικές ταυτότητες (Sandlin, O'Malley & Burdick, 2011). Στην περίπτωση της «Καλύτερης Ζωής» οι σχεδιαστές του προγράμματος φάνηκε ότι ενδιαφέρονταν για την προβολή ενός μοντέλου ζωής βασισμένου σε απλές και ποικίλες πρακτικές - προτάσεις που συμβάλλουν στην επίτευξη ενός τύπου «αειφορίας» στην καθημερινότητα.

Μία δεύτερη διάσταση της δημόσιας παιδαγωγικής που φαίνεται ότι υπηρετεί η συγκεκριμένη παρέμβαση είναι αυτή που έχει να κάνει με την δημοκρατική διαπαιδαγώγηση των πολιτών, την εμπέδωση κοινών αξιών και την ανάπτυξη δεξιοτήτων που τους είναι απαραίτητες τόσο για τη βελτίωση της ζωής τους, όσο και για την συνύπαρξή τους σε ένα ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Μιλώντας για τον 'ιδανικό πολίτη' οι σχεδιαστές της «Καλύτερης Ζωής» φωτογραφίζουν τον καθημερινό άνθρωπο, που έχει τη διάθεση να δραστηριοποιηθεί και βελτιώσει την καθημερινότητά του με πνεύμα πίστης και αισιοδοξίας, χαρακτηρίζεται από φιλομάθεια και ενεργητικότητα, διεκδικεί για τον εαυτό του και τους γύρω του μια καλύτερη ποιότητα ζωής ξεκινώντας από μικρά πράγματα που αφορούν την καθημερινότητά του. Είναι φανερό πως η έννοια του 'πολίτη' στην εποχή μας διευρύνεται και περιλαμβάνει εκτός από αυτά που αφορούν το ρόλο του στη λειτουργία του πολιτεύματος και τη συμμετοχή του σε απλές καθημερινές πράξεις της κοντινής πραγματικότητας, που εμπλέκουν το περιβάλλον και οδηγούν σε πιο αειφορικές επιλογές ζωής (Rokka & Moisaner, 2009).

Τέλος, μια τρίτη διάσταση της δημόσιας παιδαγωγικής που θα μπορούσαμε να ανιχνεύσουμε στα κείμενα και τις συνεντεύξεις των σχεδιαστών είναι αυτή που αναφέρεται στο 'ρόλο της διανόησης σε συλλογικό επίπεδο' (Brady, 2006). Πράγματι οι σχεδιαστές της «Καλύτερης Ζωής» ενδιαφέρονται για τη δημιουργία κόμβων και δικτύων, μέσα από τα οποία θα υπάρξει εμπλοκή ειδικών και επιστημόνων που θα προσανατολίζουν ορθά φορείς και άτομα, με στόχο την επίτευξη αλλαγών τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο κεντρικής πολιτικής σκηνής ή/και τοπικής αυτοδιοίκησης.

Εικόνα 3: Στενή ζώνη με υπερσυνδέσεις που οδηγούν στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τα οποία χρησιμοποιεί η Καλύτερη Ζωή. Κάτω υπάρχει ενημερωτικό video και τα **Τελευταία Νέα** που ανανεώνονται κάθε εβδομάδα.

Σε σχέση με το είδος της δημόσιας ηλεκτρονικής επικοινωνίας και καθοδήγησης που ασκείται μέσω του συγκεκριμένου προγράμματος θα μπορούσαμε με βεβαιότητα να το κατατάξουμε σε αυτά που υπηρετούν την *πληροφόρηση* (Hinton, 2009). Η έμφαση στην πληροφόρηση ξεκινά από τη σχεδίαση της ιστοσελίδας όπου παρατηρείται ένας ‘κειμενικός πληθωρισμός’, που μπορεί να λειτουργήσει έως και ανασταλτικά ως προς την προσέλκυση νέου κοινού (τουλάχιστον ενός κοινού που δεν είναι ακόμα πεισμένο για τους στόχους και τις δράσεις του προγράμματος και πρέπει με κάποιο τρόπο να προσελκυστεί). Όσον αφορά το περιεχόμενο, η έμφαση στην πληροφόρηση αποτελεί προφανώς για τους σχεδιαστές έναν ασφαλή τρόπο, για να διαφωτίσουν και στρέψουν το κοινό προς την επιθυμητή για τους ίδιους κατεύθυνση. Χρησιμοποιούν, δηλαδή, το μέσο – το διαδίκτυο – μέσα από μια ακόμα παραδοσιακή λογική, αναπαράγοντας κατά κάποιο τρόπο παλαιότερες πρακτικές, που έχουν ένα μονοσήμαντο και κυρίαρχα ενημερωτικό χαρακτήρα (Kingston & Stam, 2013). Μέσα από αυτή τη λογική, η πληροφόρηση συναρτάται με τη λογική φύση του ανθρώπου, ο οποίος, αν ενημερωθεί ορθά για τα ζητήματα του περιβάλλοντος και της αειφορίας, αναμένεται να ανταποκριθεί ανάλογα (Hinton, 2009). Όμως, το σχετικά «γραμμικό» αυτό μοντέλο σκέψης έχει και από παλαιότερες έρευνες αποδειχθεί ότι δεν είναι αρκετό, για να επιφέρει την επιθυμητή αλλαγή στην συμπεριφορά (Kollmuss & Agyeman, 2002).

Αντίστοιχα, η μορφή της ηλεκτρονικής επικοινωνίας και καθοδήγησης που σχετίζεται με τη *συζήτηση γύρω από θέματα και δράσεις*, δεν έχει ικανοποιητικά αποδειχθεί μέσω του συγκεκριμένου προγράμματος, το οποίο στους πέντε πρώτους μήνες λειτουργίας του παρουσιάζει μια μάλλον χαμηλή διαδραστικότητα και μικρά ποσοστά στο χτίσιμο μιας online κοινότητας. Αυτό που φαίνεται να λείπει προς το παρόν, σύμφωνα με τον αναστοχασμό των εκπροσώπων της οργάνωσης, είναι ο δημόσια διατυπωμένος λόγος των πολιτών, που είτε διστάζουν, είτε δεν ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν στις συζητήσεις που ανοίγονται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και εξαντλούν την συμμετοχή τους στα «likes» του facebook ή του twitter, που συγκεντρώνει μια ανάρτηση της ιστοσελίδας ή μια δράση του προγράμματος.

Έτσι, αν και ζητείται η γνώμη και η διατύπωση σχολίων από το κοινό για τα θέματα και τις δράσεις που κάθε φορά απασχολούν την ιστοσελίδα, καθώς μέσα στους στόχους του προγράμματος είναι και η ανάδειξη της σε «βήμα πρόσθετης δημιουργίας», το κοινό παραμένει επιφυλακτικό. Το γεγονός αυτό βεβαίως μπορεί να σχετίζεται και με τη μέχρι τώρα διαδικτυακή κουλτούρα που έχει καλλιεργήσει και αναπαράγει το κοινό ως προς τους τρόπους συμμετοχής του στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, για την αλλαγή της οποίας απαιτείται η εφαρμογή ειδικών στρατηγικών. Κατά συνέπεια, η προσπάθεια των σχεδιαστών του προγράμματος χρειάζεται να κινηθεί στην κατεύθυνση να πείσει τους πολίτες ότι οι απόψεις τους θα ακουστούν και θα έχουν σημασία και πως τα συμμετοχικά εργαλεία στα οποία τους καλεί να πάρουν μέρος θα κάνουν την διαφορά φέρνοντας ωφέλειες στην καθημερινότητά τους (Gerodimos, 2008). Εξάλλου, χρειάζεται να δοθεί περισσότερη αυτενέργεια στο κοινό και αυτό θα συμβεί αν το είδος της συζήτησης που διαμορφώνεται στις ιστοσελίδες των εν λόγω προγραμμάτων δεν είναι αυστηρά προκαθορισμένο από τους σχεδιαστές τους.

Η μέτρηση *αειφορικών πράξεων – δράσεων* έχει συναρτηθεί στο συγκεκριμένο πρόγραμμα με τις εβδομαδιαίες αποστολές του, οι οποίες χαρακτηρίζονται από μια αειφορική διάσταση, ενώ ταυτόχρονα λειτουργούν δεσμευτικά και απολογιστικά

καθώς μέσω αυτών κανείς κερδίζει πόντους και «ξεκλειδώνει badges». Οι αποστολές αυτές σχετίζονται με την καθημερινότητα των πολιτών και ακολουθούν τη λογική των μικρών αλλαγών που εντάσσονται στην καθημερινότητα των πολιτών και μπορεί να έχουν ευρύτερες, θετικές συνέπειες για το περιβάλλον και την αειφορία (Hinton, 2009). Η διαδικασία των πόντων και των badges δεν μπορεί παρά να έχει ένα μάλλον συμβολικό χαρακτήρα, δεν παύει, ωστόσο, να δημιουργεί την αίσθηση ότι κανείς εργάζεται προς την κατεύθυνση μιας συνολικότερης προσπάθειας και αποτελεί μέλος μιας ομάδας. Ταυτόχρονα, η διενέργεια διαγωνισμών με βραβεία έχει το νόημα να καλλιεργηθεί ένα αίσθημα δέσμευσης και ευθύνης για τους επιτυχόντες, που καθώς συνοδεύεται από την αντίστοιχη επιβράβευση, καθίσταται πιο ελκυστικό.

Η διάσταση του *αειφορικού καταναλωτισμού* δεν έχει καλλιεργηθεί από το συγκεκριμένο πρόγραμμα, τουλάχιστον όσον αφορά την κατεύθυνση της προώθησης συγκεκριμένων «πράσινων» προϊόντων, που προέρχονται από διαδικασίες «ηθικού» εμπορίου (Hinton, 2009). Βέβαια, το θέμα της κατανάλωσης αποτελεί κεντρικό θεματικό πυλώνα του προγράμματος μαζί με την διατροφή, την ενέργεια και την πράσινη πόλη, και στην ιστοσελίδα του με διάφορες αφορμές προβάλλονται παραδείγματα καταναλωτικής συμπεριφοράς που κατά την γνώμη των σχεδιαστών θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε μείωση του οικονομικού και περιβαλλοντικού κόστους. Προς αυτή την κατεύθυνση δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα και στην έννοια της εξοικονόμησης, που αποτελεί προμετωπίδα του προγράμματος - «οικολογικά, οικονομικά, συμμετοχικά» - αλλά προβάλλεται και από ενημερωτικά κείμενα και ειδήσεις καθώς και δράσεις και αποστολές. Πάντως, η κατανάλωση και στην περίπτωση αυτή παραμένει δεδομένη ως πρακτική και αυτό που προσπαθεί το πρόγραμμα δεν είναι να αλλάξει ο μηχανισμός και η δομή του οικονομικού συστήματος, αλλά το περιεχόμενο και ο τρόπος κατανάλωσης.

Η *ανάληψη πολιτικής δράσης*, δεν έχει, τέλος, και αυτή ιδιαίτερα αναπτυχθεί κατά τους πέντε πρώτους μήνες λειτουργίας του προγράμματος, αν και η μορφή αυτή δημόσιας ηλεκτρονικής επικοινωνίας και καθοδήγησης θα μπορούσε να ευνοήσει συλλογικές μορφές δράσης, που ξεφεύγοντας από τις ατομικές επιλογές ζωής, θα στοχεύουν στο σύστημα και οι οποίες θα προκύψουν μέσα από την αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμων που σκέφτονται με ανάλογο τρόπο και τις δημιουργικές ζυμώσεις που αυτή θα προκαλέσει. Προϋπόθεση βέβαια για όλα αυτά είναι να μην περιορίζεται η πολιτική δράση των ατόμων στην προσθήκη του ονόματός τους σε διαδικτυακές εκκλήσεις ή σε ψηφοφορίες μέσω mail, αλλά να ευνοείται η προσωπική διερεύνηση των θεμάτων και η δημιουργική πολιτική έκφραση μέσω της διάδρασης με μια on line κοινότητα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μία πρώτη απόπειρα να συνδυαστούν θεωρητικά και να εξεταστούν εμπειρικά ζητήματα που σχετίζονται με τον παιδαγωγικό ρόλο και την μαθησιακή αποτελεσματικότητα παρεμβάσεων που αξιοποιούν το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης για προβολή και καλλιέργεια στάσεων, γνώσεων και πρακτικών στο πλαίσιο πιο αειφόρων προτύπων ζωής. Συνιστά πρωτοτυπία της έρευνας η θεωρητική πλαισίωσή της με προσεγγίσεις και δομήματα που δεν έχουν μέχρι τώρα χρησιμοποιηθεί στο χώρο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης για την Αειφορία, όπως επίσης η εφαρμογή τους με στόχο να φωτίσουν την «παιδαγωγική» δράση και σημασία πρωτοβουλιών και πρακτικών που ολοένα και περισσότερο υιοθετούνται τα τελευταία χρόνια και στη χώρα μας. Τα συμπεράσματα της παρούσας

έρευνας μπορούν να αξιοποιηθούν από τους ίδιους τους σχεδιαστές του προγράμματος «Καλύτερη Ζωή», καθώς η συγκεκριμένη παρέμβαση βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, αλλά και από οποιονδήποτε φορέα ενδιαφέρεται και επιλέγει να αξιοποιήσει μέσα και εργαλεία της διαδικτυακής επικοινωνίας για την πρόκληση αλλαγών στον τρόπο ζωής των σύγχρονων πολιτών στην πόλη. Παράλληλα, η παρούσα έρευνα ανοίγει τη συζήτηση για τον παιδαγωγικό ρόλο που διαδραματίζουν ή μπορούν να ασκήσουν μια πλειάδα πεδίων και μέσων μη-τυπικής και άτυπης μάθησης σε σχέση με την επίτευξη της αειφορίας στις σύγχρονες κοινωνίες.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, η οποία διεξήχθη στο πλαίσιο ερευνητικής συνεργασίας του Εργαστηρίου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης του Τμήματος Φ.Π.Ψ. της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με την WWF-Ελλάς, και η οποία υλοποιήθηκε και κρίθηκε επιτυχώς στο πλαίσιο του ΠΜΣ «Θεωρία, Πράξη και Αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού Έργου» (Κατεύθυνση: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση για την Αειφορία) του Πανεπιστημίου Αθηνών. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε προσωπικά τους κ.κ. Ελένη Σβορώνου, Αχιλλέα Πληθάρα και Βίκη Μπαρμπόκα για τη διάθεση σημαντικού πληροφοριακού υλικού για το πρόγραμμα και τη συνολική συμβολή τους στη διεξαγωγή της έρευνας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασίου, Λ. (2000). *Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας στις επιστήμες της αγωγής*. Ιωάννινα.
- Blewitt, J. (2006). *The Ecology of Learning: Sustainability, Lifelong Learning and Everyday Life*. London: Earthscan.
- Brady, J. F. (2006). Public pedagogy and educational leadership: Politically engaged scholarly communities and possibilities for critical engagement. *Journal of Curriculum & Pedagogy*, Vol.3, No. 1, 57–60.
- Braun, V. and Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, Vol.3, No. 2, 77 – 101.
- Ellsworth, E. (2005). *Places of learning: Media, architecture, pedagogy*. New York, NY: Routledge.
- European Communities (2004). *Sustainable Consumption and Production in the European Union*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Gerodimos, R. (2008). Mobilizing young citizens in the UK: A content analysis of youth and issue websites. *Information, Communication & Society*, Vol. 11, No.7, 964 – 988.
- Hinton, E.D. (2009). Changing the world one lazy – assed mouse click at a time. Working paper 16.
- Giroux, H. A. (1998). Public pedagogy and rodent politics: Cultural studies and the challenge of Disney. *Arizona Journal of Hispanic Cultural Studies*, Vol. 2, 253 – 266.
- Jickling, B. (1992). Why I don't want my children to be educated for sustainable development. *Journal of Environmental Education*, Vol. 23, No. 4, 5 – 8.
- Johnson, E.A , Mappin, M.J. (2005). *Environmental Education and advocacy: Changing perspectives of ecology and education*. Cambridge university press.
- Kingston, L.N & Stam, K.R. (2013). Online advocacy: Analysis of human rights NGO websites. *Journal of human rights practice*, Vol. 5, No. 1, 75 – 95.

- Kollmus, A. & Agyeman, J. (2002). Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, Vol. 8, No 3, 325 – 334.
- Luke, C. (Ed.). (1996). *Feminisms and pedagogies of everyday life*. Albany: State University of New York Press.
- McGregor, C. & Price, J. (2010). Websites as civic tools for advocacy: an examination of two Canadian adult literacy sites. *The Canadian Journal for the study of adult education*, Vol. 22, No.2, 27 – 46.
- Rokka, J. & Moisander, J. (2009). Environmental dialogue in online communities: negotiating ecological citizenship among global travelers. *International journal of consumer studies*, Vol. 33, No. 2, 199 – 205
- Sandlin, J. A., O' Malley, M. & Burdick, J. (2011). Mapping the complexity of public pedagogy scholarship: 1894 – 2010. *Review of educational research*, Vol.81, No. 3, 338 – 375.
- UNESCO (2002). Education for Sustainable Development: United Nations Decade 2005-2014. Διαθέσιμο στο:
http://portal.unesco.org/education/en/ev.phpURL_ID=23295&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
- United Nations (1992). Agenda 21. Διαθέσιμο στο:
sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf